

EEN ROTTERDAMSCH E MEDEDINGER VAN CHRISTIAAN HUYGENS DOOR J. J. MOERMAN

IN 1656 vond de toen reeds beroemde Christiaan Huygens het slingeruurwerk uit. Het recht om naar deze uitvinding slingeruurwerken te vervaardigen en in den handel te brengen stond Huygens af aan den Haagschen horlogemaker Salomon Coster, die reeds het volgend jaar van de Staten-Generaal octrooi verkreeg. Eenigen tijd later verleenden de Staten-Generaal een soortgelijk octrooi aan den Rotterdam-schen stadsuurwerkmaker Simon Douw. Deze verzekerde een uurwerk te hebben uitgevonden, dat geheel verschilde van alle tot dien tijd gebruikte, speciaal van dat van Huygens. Volgens Coster had Douw slechts met een kleine wijziging het uurwerk van Huygens nagemaakt. Hij aarzelde dan ook niet zijn Rotterdamschen mededinger een proces aan te doen, dat door het Hof van Holland behandeld werd.

Christiaan Huygens was over het optreden van Douw ten zeerste verbolgen, wat blijkt uit eenige uitlatingen in zijn brieven. In een brief aan zijn oud-leermeester, den beroemden Leidschen mathematicus professor Van Schooten, noemde hij Douw een onbeschaamden man, die op listige wijze zijn werk had nagemaakt. In een tweeden brief aan Van Schooten duidde hij de handelingen van Douw aan als de „sinistre procedures van dien plagiarius”. Ook professor Van Schooten oordeelde, dat Douw niet vrij uitging. Toen de hoogleeraar in de gelegenheid was geweest de beide uurwerken nauwkeurig te onderzoeken, deed hij Huygens schriftelijk een aanwijzing, „die tot klaar bewijs en overtuiging soude kunnen dienen, als dat Simon Douw hetgene hij voor syne inventie uitgeeft aan UEds. (Huygens’) inventie t’eenemale ontleent heeft”.

Uit een brief van Huygens aan zijn neef Mr. Willem Pieck vernemen we nog, dat Douw een poging had gedaan om onder het octrooi van Coster met dezen samen te werken. Toen hem dit geweigerd was, had Douw, volgens Huygens, met liegen en bedriegen gedaan weten te krijgen, dat ook

hem door de Staten-Generaal een octrooi was verleend.

Geheel anders luidde het oordeel van de horlogemakers, wier advies in deze zaak gevraagd werd.

Volgens een notarieele akte verschenen den 9en October 1658 voor notaris Valette te 's-Gravenhage de Rotterdam-sche horlogemakers Benjamin Lisle¹⁾ en Johannes van der Thoorn²⁾. Zij verklaarden, dat zij de samenstelling en de werking van beide uurwerken nauwkeurig onderzocht hadden en tot de slotsom waren gekomen, dat Douw's uurwerk „tenemaal verscheyden” was van dat van Huygens. Het uurwerk van Douw moest naar hun oordeel beschouwd worden als een zeer bijzondere uitvinding, die naar hun weten nog nooit in eenig werk was toegepast. Indien zij moesten kiezen, zouden zij de vinding van hun stadgenoot de voorkeur geven boven die van Huygens. Ten slotte verklaarden zij zich bereid desverlangd hun oordeel met een eed te bevestigen.

Eveneens bij notarieele akte verzekerden de gebroeders Roussel, horlogemakers te 's-Gravenhage, in de zienswijze van hun Rotterdamsche vakgenooten volkomen te deelen. Op 9 October werd op last van het Hof van Holland te 's-Gravenhage een bijeenkomst gehouden, waar, ten overstaan van de raadsheeren van het hof Mr. Hugo Blocq en Mr. Pieter Ockersz., door deskundigen de uurwerken van Huygens en Douw werden onderzocht.

Op verzoek van Huygens was daar ook tegenwoordig professor Van Schooten, als onpartijdig mathematicus. Ook hier viel het oordeel der horlogemakers ten gunste van Douw uit. Ten overvloede verklaarde een zekere D. Nieuwenhove, „meester in de vrije consten” te 's-Gravenhage, dat ook hij

1) Benjamin Lisle (Lesle of Lisly), horlogemaker, koopt 7 Juli 1644 een huis op de Noordblaak bij de Beurs van Cornelis Hildam en verkoopt het 28 Mei 1692 aan Steven Tracy. Zijn dooddatum is niet bekend. Noot van de Redactie.

2) Johannes van der Thoorn, horlogemaker, koopt 22 Mei 1682 een huis op de Noordblaak bij de Beurs; zijn weduwe verkoopt het 2 Mei 1702. Hij teekent 27 Febr. 1684 te Rotterdam aan met Margarieta van Croonenburgh, trouwt 12 Maart 1684 te Amsterdam, testeert 24 Dec. 1701 voor notaris Gerard Blockerus en wordt 30 Dec. d.a.v. in de Fransche kerk begraven. Noot van de Redactie.

kennis van de beide uitvindingen had genomen en zich geheel met het oordeel der horlogemakers kon vereenigen.

De beslistheid, waarmede Douw's vakgenooten diens werk als oorspronkelijk erkennen, wekt wel eenigen twijfel aan de beschuldiging, die tegen hem ingebracht werd. Er behoort echter bij de stukken, die op het proces betrekking hebben, een akte, die een voor Douw bezwarend getuigenis inhoudt en wel van den Scheveningschen koster-schoolmeester Adriaen Lourisz.

De toren, die het eerst van een slingeruurwerk van Huygens werd voorzien, is die aan het eind van de Keizerstraat te Scheveningen. Huygens had aan genoemden koster, die den sleutel van den toren bewaarde, gelast niemand tot het gebouw toe te laten, tenzij met een bijzondere vergunning van hem of van Coster. Blijkens een notarieele akte verscheen den 20en Mei 1658 voor den Haagschen notaris Hermanus de Coninck de koster Adriaen Lourisz en verklaarde voor „waer ende waerachtig”, dat den 15en April van dat jaar ten zijnen huize was gekomen „een zekere Simon Douw, horlogiemaeker tot Rotterdam” en aan Lourisz' huisvrouw had verzocht eens op den toren te mogen gaan om het uurwerk te bezichtigen. De kostersvrouw had aan dit verzoek in zoverre voldaan, dat zij Douw het „binnenwerk” had laten zien. Op Douw's vraag om ook het „ander werck” te mogen bezichtigen had de vrouw geantwoord, dat ze dit niet doen mocht. Den volgenden dag was Douw teruggekomen en had zijn verzoek herhaald. Daarbij had hij de vrouw zelfs een zilveren ducaton aangeboden en dezen op de toonbank gelegd. Maar Lourisz' vrouw had ook nu geweigerd, zeggende, dat zij Douw zonder een schriftelijk bewijs van den heer Huygens of van Salomon Coster nooit zou toelaten.

Wat toen verder gebeurd is, is niet met zekerheid te zeggen. De akte is n.l. door vocht zoo beschadigd, dat het schrift verder bijna geheel is uitgewischt. Uit de weinige woorden, die nog leesbaar zijn, valt op te maken, dat Douw toch nog den toren heeft bezocht en het uurwerk heeft bezichtigd.

Volgens de verklaring van den Scheveningschen koster zou Douw er dus zoozeer prijs op gesteld hebben het slingeruurwerk van Huygens tot in zijn onderdeelen te kennen, dat

hij zich zelfs niet zou hebben ontzien om een poging tot omkoopning te doen.

Den 8en December 1658 nam het Hof van Holland inzake het proces Coster-Douw een beslissing. De wijze, waarop partijen, door bemiddeling van het Hof, tot overeenstemming kwamen, wekt, na alles wat vooraf was gegaan, wel eenige bevreemding.

Huygens en Coster handhaafden nadrukkelijk hun meening, dat Douw het werk van Huygens had nagemaakt. Zij zouden er zich echter niet tegen verzetten, dat Douw „attache”¹⁾ verkreeg op het octrooi, dat hij reeds van de Staten-Generaal bezat. Wanneer Douw eenmaal een „attache” verkregen had, dan zouden de winsten, die de uurwerken, zowel van Douw als van Coster, opbrachten, eerlijk onder Huygens, Coster en Douw verdeeld worden. Mocht een ander onder voorwendsel van een nieuwe uitvinding tot schade van de drie contractanten een octrooi aanvragen of hun uurwerken namaken, dan zouden zij, ieder naar zijn aandeel, zulks tegengaan en elkander krachtig steunen²⁾.

Bovenstaand artikel verscheen als feuilleton in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 29 April 1929, Avondblad A. Met welwillende toestemming van den schrijver heb ik het hier overgenomen, terwijl ik meteen van de gelegenheid gebruik maak, om het leven en de werkzaamheid te Rotterdam van Douw, die vermoedelijk van Schotsche afkomst was, wat nader toe te lichten.

1) Wanneer iemand van de Staten-Generaal op een uitvinding octrooi verkregen had, moest hij, om die uitvinding in een provincie in practijk te kunnen brengen, daartoe van de Staten dier provincie nog een bijzonder verlot, een „attache” bezitten.

2) Zie Oeuvres de Christ. Huygens en de Algemeene Konst- en Letterbode 1821, II ged., blz. 132 vlg. In laatstgenoemd werk staat, dat blijkens de vroedschapsnotulen van Utrecht, Douw in de openbare gebouwen aldaar slingeruurwerken aanbracht (behalve in den Dom, waar Coster zulk een instrument plaatste), reeds in hetzelfde jaar 1658, waarin de kerktoren van Scheveningen een slingeruurwerk kreeg. Volgens vriendelijke mededeeling van den archivaris der gemeente Utrecht komt in de resoluties van de Vroedschap hierover niets voor, doch een onderzoek in de rekeningen van de Geertekerk wees uit, dat Douw in 1658 aan die kerk een „horologie” leverde. (Rekeningen van de Geertekerk 1658 fol. 11 vo. en 1659 fol. 12 vo. en 13).

Simon Stoffelsz. Douw is geboren te Delft, waarschijnlijk omstreeks 1620, trok later naar Rotterdam en teekende daar 6 Augustus 1645 aan, wonende op 't Steiger, met Hester Ackermans, jongedochter van Leiden. Het huwelijk werd te Leiden voltrokken 27 Augustus 1645. Een zoon, Christoffel, werd 20 Augustus 1648 te Rotterdam hervormd gedoopt. De echtelieden maakten 20 Januari 1651 mutueel testament voor notaris Balthazar de Gruyter.

Simon Douw, „mr. horologiemaker”, kocht 9 November 1656 een huis aan de westzijde van de Westewagenstraat. Hij stierf daar 9 September 1663 en werd begraven in de Fransche kerk. Zijn weduwe, inmiddels reeds hertrouwd met den koperslager Dirk Groothuys, verkocht het huis 1 Mei 1664.

Aan Douw wordt reeds in 1651 de som van 250 gulden betaald „vant repareren van deser stede horologien”. Hij was dus toen al stadshorlogemaker en als zoodanig de opvolger van Isaak Jorisz., aan wiens weduwe in 1652 een pensioen wordt verleend van zestig gulden¹⁾. In de stadsrekeningen worden meermalen betalingen aan Douw verantwoord.

Behalve het vervaardigen van het uurwerk in den Oppert (aan de St. Severuskapel?) werd hem in 1652 het maken opgedragen van „een bequaem horologie” aan de Delftsche poort, „hebbende aen wedersijden een wijser ende soedanich dat hetselve eene tamelycke clocke can doen slaen”²⁾.

Ook de Engelsche kerk aan de noordzijde van het Haringvliet had haar uurwerk aan Douw te danken. In Nov. 1651 sloot hij een contract met Burgemeesteren en Fabriekmeesteren over het leveren van een uurwerk aan die kerk en nog hetzelfde jaar werd hem daarvoor de som van 395 gulden uitbetaald³⁾.

Maar al deze uurwerken dateeren nog van vóór de uitvinding van Christiaan Huygens. In 1661 evenwel werd hem door Burgemeesteren weer een opdracht verstrekt en wel om in den toren van het stadhuis en dien van de Groote kerk het nieuwe speelwerk te installeeren.

1) Stadsrekeningen 1651 fol. 307 en 1652 fol. 204 v°. Zie ook 1652 fol. 207 v°. en 1653 fol. 281.

2) Resolutiën van Burgemeesteren 11 Jan. en 30 Mei 1652.

3) Stadsrekening 1651 fol. 364 v°.

Dit betrof natuurlijk de groote speelwerken, die het vorig jaar (1660) door den beroemden klokkemaker Frans Hemony voor het stadhuis en den St. Laurenstoren vervaardigd waren. Aan Douw als stadshorlogemaker werd nu opgedragen om het hamer- en ijzerdraadwerk, tot het slaan en spelen vereischt, te bewerken en te leveren. En hierbij schijnt hij voor het eerst de nieuwe uitvinding van het slingeruurwerk te hebben toegepast.

„Is Simon Douw”, zoo luidt de nadere resolutie van Burgemeesteren van 24 Juni 1662, „binnengestaen seggende ende oock iterativelyck opt voorhouden van d'heeren Burgermeesteren aennemende, dat in cas de tonne van t bewuste clockengespel in tijden ende wijlen soude mogen bevonden werden niet goet ofte bequaem ende wel gemaect te wesen, omme te dienen daertoe deselve is gemaect, hij in sulcken gevalle niet een deuyt voor sijn konst ende arbeyt dienaengaende ten laste van de stadt sal praetenderen ofte eyschen, submitterende oock vrijwilliglyck sich aengaende de bequaemheyt van de voornoemde tonne het oordeel van Jan van Kalle, jegenwoordigh tot Delft sich onthoudende”.

Men ziet, daar schijnt een nieuwigheid bij te pas te komen, waarvoor Burgemeesteren nog wat huiverig zijn en voor eventueele nadeelen waarvan zij zich zooveel mogelijk willen dekken. Daarom ook bedingen zij voor de spelton de goedkeuring van Jan van Cal of Kalle te Nijmegen, die voor de klok in de Nieuwe kerk te Delft de spelton had ontworpen en het speelwerk gemaakt had ¹⁾.

Dat het stadsbestuur ten slotte over Douw's arbeid wel tevreden was, getuigt de verantwoording van de uitgaafposten in de stadsrekeningen van 1661, 1662 en 1663, waarbij hem binnen twee jaar tijds niet minder dan 5100 gulden werd uitbetaald, te beginnen met de post van 6 Juli 1661, luidende als volgt: „Betaelt aen Symon Douw horlogiemaker tien hondert guldens ter goeder reeckeninge van zijne verdiensten aen het speelwerck van het Raidthuys en den Grooten tooren”, en eindigende met een post eveneens van 1000 gulden

1) Voorloopige lijst der Ned. monumenten van geschiedenis en kunst in Zuidholland blz. 29.

op 18 April 1663, terwijl als sluitpost zijn weduwe 18 Febr. 1664 nog 600 gulden kreeg.

Volgens Van Reyn zouden de gezamenlijke kosten van de installatie van het speelwerk zelfs 13.000 gulden hebben bedragen¹⁾. Het werk werd in 1662, dus nog bij Douw's leven, voor de eerste maal bespeeld.

Het is geenszins onmogelijk, dat Douw tegelijkertijd met of zelfs vóór Huygens het slingeruurwerk heeft uitgevonden. Uit de conciliante manier, waarop hij ten slotte door Huygens behandeld wordt, moet men toch wel opmaken dat hij zekere rechten kon doen gelden en het is een goede daad van den heer Moerman geweest om op dezen bekwamen Rotterdamschen horlogemaker, die zoo spoedig na zijn uitvinding stierf, nog eens de aandacht gevestigd te hebben.

E. W.

1) Geschiedkundige beschrijving van Rotterdam I 263. Douw wordt hier abusievelijk Fr. van Douw genoemd.

EEN VROOLIJKE BEIAARDER

Alsoo eenige lichte wijsen op de klock gespeelt worden, sal men de klockspeelder daerover aenspreken door de predicant vant Quartier, quod factum.

Resolutiën van den Kerkeraad der Gereformeerde gemeente 19 October 1665.